پژوهشنامهٔ بختیاری‌شناسی و اقوام ایرانی
شماره ۲ پاییز و زمستان ۱۴۰۲ ، صص ۱۵۴-۱۷۱

تجمع غیرتصادفی مکان‌های جغرافیایی با نام «پری» در استان‌های غربی ایران

مصطفی سعادت*

چکیده

علیرغم نگرش بسیار منفی «آیین زرتشت» نسبت به «پری»، در ادبیات عامه و ادبیات فارسی موضوع به گونه‌ای دیگر رقم خورده است. در نامگذاری‌ها، اعتقادات توده مردم بسیار تاثیرگذار است. نشان داده شده است که علیرغم تقدس‌زدایی «دیوها» در دین زرتشت، واژه «دیو» در نام بسیاری از مکان‌های جغرافیایی ایران وجود دارد. در پژوهش حاضر برآنیم تا به توزیع جغرافیایی مکان‌هایی که در آنها واژه «پری» وجود دارد، بپردازیم. اطلاعات با استفاده از «پایگاه ملی نام‌های جغرافیایی ایران» متعلق به «سازمان نقشه‌برداری کشور» گردآوری شد. «پری» به صورت مستقل و همچنین به صورت پیش‌وند یا پسوند در ساختار نام ۱۱۱ مکان جغرافیایی ایران (شامل روستا و عارضه طبیعی نظیر دره، رودخانه، کوه) وجود دارد. تجزیه و تحلیل آماری اطلاعات نشان داد که فراوانی مکان‌هایی که نام پری دارند، از شرق به غرب افزایش می‌یابد. آیین زرتشت در منطقه شرقی ایران پایه‌گذاری شد و از آنجا به سوی غرب و جنوب ایران رفت. بنابراین می‌توان انتظار داشت که دلبستگی توده مردم این ناحیه به آموزه‌های آیین جدید بیشتر از ساکنین نواحی غربی و جنوبی باشد. ایرانیان ساکن نواحی غربی کشور در مقایسه با مردم ساکن خراسان در برابر تغییر نگرش نسبت به پریان مقاومت بیشتری نشان دادند. حفظ بیشتر نام روستاها، چشمه‌ها، رودخانه‌ها، مسیل‌ها، دره‌ها و کوه‌هایی که در استان‌های غربی قرار دارند و در آنها واژه پری به کار رفته، نشان دهنده این مقاومت فرهنگی نانوشته توده مردم در تاریخ است.

کلید واژه‌ها: جغرافیا، پری، خراسان، غرب ایران

---

* دکترای تخصصی دانشکده علوم، دانشگاه شیراز، شیراز، ایران.saadat@shirazu.ac.ir

۱. الهه باروری و زایش در بین‌النهرین

«اینانا» (Inanna) الهه‌ی بین‌النهرینی برای مدت زمان طولانی مورد ستایش قرار می‌گرفته است. پیروانش اعتقاد داشتند که این الهه آنان را در جنگ‌ها یاری می‌کند (ژیران و همکاران، ۱۳۷۵: ۷۴). این الهه در بابل «ایشتار» (Ishtar) نامیده می‌شده و الهه‌ی «عشق‌ورزی، زیبایی و باروری» نیز بوده است (بهار، ۱۳۸۹: ۴۱۸؛ ژیران و همکاران ۱۳۷۵: ۷۴). ایزد دیگری که در بین‌النهرین برای قرن‌ها پرستش می‌شده، به زبان عبری و آرامی «تموز» (Tammuz) و به زبان سومری «دموزی» (Dumuzi) نامیده می‌شده است. او یار و همسر «اینانا» بوده و به عنوان خدای میرنده‌ی بارور کننده، دارای محبوبیت بسیار بوده است (صراف، ۱۳۸۴: ۱۰۲–۱۰۳).

بر اساس اسطوره‌های باقیمانده، دموزی از به جای آوردن احترامات فائقه نسبت به همسر خویش خوداری می‌کند و به همین علت، ایشتار وی را به دست دیوان می‌سپارد تا او را به جهان مردگان برند. سرانجام دموزی از جهان مردگان باز می‌گردد و مجددا با ایشتار یعنی الهه‌ی عشق و باروری ازدواج می‌کند. در بین‌النهرین برای مرگ دموزی، آیین‌های سوگواری و برای حیات مجدد و ازدواجش، آیین‌های جشن و سرور برگزار می‌شده است. برگزار کنندگان آیین‌های سوگواری و جشن و سرور اعتقاد داشتند که اجرای این آیین‌ها، مایه خیر و برکت در جامعه آنان خواهد شد (بهار، ۱۳۸۹: ۴۲۳–۴۲۶؛ آموزگار، ۱۳۹۰: ۴۰۲–۴۰۴).

در هزاره سوم پیش از میلاد، در مراسم آئینی «ازدواج مقدس»، شاه که مظهر خدای بارور کننده بوده به معبد الهه می‌رفته و با زن–پریستار که مظهر زنده‌ی الهه‌ی عشق و باروری بوده، همبستر می‌شده است تا بار دیگر، نمودی از ازدواج دموزی و اینانا (تموز و ایشتار) باشد. سپس الهه به شاه قدرتی الهی می‌بخشیده تا باروری کشتزارها و امنیت سرزمین تامین شود. آنگاه جشن همگانی برپا می‌شده و در آن هرزگی‌های آئینی انجام می‌شده است (بهار، ۱۳۸۹: ۴۲۳–۴۲۴؛ ژیران و همکاران، ۱۳۷۵: ۷۵). این اعتقادات محدود به بین‌النهرین نبوده بلکه در سرزمین‌های مجاور (از جمله قلمرو ایلامیان و لولوبی‌ها و نواحی غربی ایران) نیز اجرا می‌شده است (بهار، ۱۳۸۹: ۴۲۰؛ صراف، ۱۳۸۴: ۸۱). نظیر چنین اعتقادات و آیین‌هایی تا

آسیای میانه، هند و افریقا نیز گزارش شده است (بهار، ۱۳۸۹: ۴۲۰؛ فریزر، ۱۳۹۷: ۳۵۸، ۳۸۴-۳۷۵).

۲. پری در اوستا

در اوستا «پئیریکا» (Pairika) موجودی لطیف و بسیار زیبا از عالم نامرئی است که به واسطه حسن جمال خود انسان‌ها را فریب می‌دهد (اوشیدری، ۱۳۷۱: ۱۹۴). این واژه در «فارسی میانه تورفانی» «Parig» (بویس، ۱۳۸۶: ۱۱۹)، در «پهلوی» «Parik» (مکنزی، ۱۳۸۳: ۱۲۰)، در «پشتو» «Perai» و در فارسی کنونی به «پری» تبدیل شده است (سرکاراتی، ۱۳۷۸: ۲). واژه «پئیریکا» از ریشه هندواروپایی «Per» به معنی «زادن و به دنیا آوردن» اشتقاق یافته و «زاینده و بارور» معنی شده است (سرکاراتی، ۱۳۷۸: ۴). واژه لاتینی Pario به معنی «زاییدن و به دنیا آوردن»، واژه انگلیسی «Parent» به معنی «والدین، به وجود آورندگان» (سرکاراتی، ۱۳۷۸: ۴)، واژه «Parturition» در زبان‌های «انگلیسی» و «فرانسوی» و واژه «Parto» در زبان‌های «ایتالیائی»، «پرتغالی» و «اسپانیولی» به معنای «تولد نوزاد» است. احتمالا این واژه‌ها با «Per» هندواروپایی از یک ریشه باشند.

هرچند در «گاتها» نامی از «پری» به میان نیامده است، در سایر متون مذهبی زرتشتی از جمله در «یسنا» (هات ۱۶ بند ۸؛ هات ۶۸ بند ۸)، «یشت‌ها» (هرمزدیشت بند ۱۰؛ اردیبهشت‌یشت بند ۵؛ خردادیشت بند ۳؛ آبان‌یشت کرده ۳، ۶، ۱۲ و ۱۳؛ تیریشت کرده ۶، ۱۳، ۱۶؛ سروش‌یشت‌هادخت کرده ۱؛ بهرام‌یشت کرده ۱، ۲۱؛ رام‌یشت کرده ۳؛ هوم‌یشت بند ۱؛ تیریشت کرد ۶، ۱۳ و ۱۶)، «خرده اوستا» (خورشید نیایش بند ۱۴؛ سیروزه بزرگ بند ۱۳)، «وندیداد» (فصل ۱، بند ۱۰؛ فصل ۱۱ بند ۹؛ فصل ۱۱ بند ۱۲؛ فصل ۱۹ بند ۵؛ فصل ۲۱ بند ۱۹؛ فصل ۲۲ بند ۲۴)، «شایست ناشایست» (ص۱۵۵)، «بندهش» (بخش چهارم ص۵۶؛ بخش شانزدهم ص۱۳۴؛ بخش هجدهم ص۱۴۲) و «دینکرد هفتم» (فصل مقدمه بند ۱۹؛ فصل ۲ بند ۶۳؛ فصل ۵ بند ۱) از او بارها نام برده شده است. در این متون، «پری» از اعوان و انصار «اهریمن» پنداشته شده و در کنار «دیوان» و «جادوان» قرار گرفته و آرزوی براندازی او شده است. در «زامیادیشت» از «هوشنگ» (کرده ۴)، «تهمورث» (کرده ۵) و «جمشید» (کرده ۶) که

بر پری‌ها تسلط یافتند تجلیل شده است. در دین «مانی» نیز «پریان» در ردیف دیوان قرار داده شده‌اند (بهار و اسماعیل‌پور، ۱۳۹۳: ۳۰۵، ۳۰۷-۳۱۰، ۳۱۵ و ۳۲۸).

پیش از ظهور زرتشت، پری، ایزدبانویی بوده که مورد ستایش قرار می‌گرفته و آورنده برکت، باروری و عشق بوده است (سرکاراتی، ۱۳۷۸: ۱۷؛ افشاری، ۱۳۸۷: ۴۸). آیین‌هایی شبیه ازدواج «ایشتار دموزی» در ایران نیز رواج داشته است. ارزش‌های اخلاقی معرفی شده توسط «زرتشت» و «اصلاحگران دینی» پیش از وی، باعث شده که چنین آیین‌هایی که همراه با هرزگی و بی‌بندوباری وسیع دسته جمعی در سطح اجتماع بوده است، مورد نکوهش قرار گیرد (سرکاراتی، ۱۳۷۸: ۵، ۲۵). به همین دلیل فرآیند تقدس‌زدایی از این ایزدبانو فعال می‌شود. لذا در متون زرتشتی از پری به بدی یاد شده و مورد نکوهش قرار گرفته و آرزوی براندازی پری‌ها (بخوانید پیروان و دلبستگان به آیین‌های بزرگداشت پری) مطرح شده است.

۳. پری در متون ایران دوره اسلامی

نکته تامل برانگیز و شگفت اینکه علیرغم نگرش بسیار منفی آیین زرتشت نسبت به پری، در ادبیات عامه، ادبیات غنایی و ادبیات حماسی ایران موضوع به گونه‌ای دیگر رقم خورده است. در ادبیات حماسی ایران، پری دارای دو چهره مثبت و منفی است. در چهره مثبت خود موجودی لطیف و زیبا تصویر شده است که نیکی و خوبی می‌کند و به یاری یلان و پهلوانان می‌شتابد تا آنان به اهدافشان برسند. در چهره منفی نیز همچون دیوان و جادوگران موجودی شرور معرفی شده است (ستاری و خسروی، ۱۳۹۶: ۷-۳۰). در ادبیات غنایی فارسی، پری‌ها از شخصیتی کاملا مثبت برخوردارند (افشاری، ۱۳۸۷: ۴۹، ۵۳-۵۴).

در دین زرتشت از «پری» تقدس‌زدایی می‌شود و مورد نکوهش قرارمی‌گیرد. با این حال، زدودن نگرش مثبت نسبت به پری‌ها و قطع ارتباط آنها با باروری و برکت از خاطره‌ی جمعی ایرانیان با موفقیت قرین نبوده است. دوگانگی و تناقضی که بین ادبیات پیش از اسلام با ادبیات غنایی پس از اسلام در ایران رخ داده، به خاطر دو برداشت متفاوت ذهنی از «پری» به وجود آمده است (سرکاراتی، ۱۳۷۸: ۲۵) که بدان اشاره شد.

چون «پری‌ها» نمود «ایزدبانوی» «فراوانی و باروری» پیشین هستند (سرکاراتی، ۱۳۷۸: ۵–۷، ۱۴، ۲۳)، توده مردم در داستان‌هایی که روایت می‌کرده و می‌شنیده‌اند آنان را شخصیت‌هایی بسیار زیبا و دلفریب توصیف می‌کرده‌اند که به قهرمان داستان کمک می‌کنند؛ چون پری‌ها با باروری در ارتباط بوده‌اند با انسان‌ها ازدواج می‌کنند و با آب نیز در ارتباط هستند (محجوب، ۱۳۹۳: ۸۱۷–۸۳۷؛ میهن‌دوست، ۱۳۷۸: ۱۱–۱۹، ۲۰–۲۳، ۲۴–۲۸، رحمانیان، ۱۳۷۹: ۱۶۰–۱۶۴، ۲۲۴–۲۲۸، ۲۴۹–۲۵۱). حتی در داستان عامیانه «نصیحت شاه پریان» روایت شده است که «آب دهان» شاه پریان، خاصیت «برکت بخشی» دارد و قهرمان داستان ثروتمند می‌شود (میهن‌دوست، ۱۳۷۸: ۹۳–۹۵). شایان ذکر است که «ایشتار» ایزدبانوی بین‌النهرینی نیز بسیار زیبا و دلفریب توصیف شده است (لیک، ۱۳۸۵: ۶۸–۷۰).

انعکاس همین تصورات و روایات عامیانه، پس از اینکه دین زرتشت حامی و متحد سیاسی خود (سلسله شاهان ساسانی) را از دست داد، به ادبیات رسمی فارسی وارد شد. پریان در ادبیات حماسی که در دوره اسلامی تدوین شده، دارای عملکردی دوگانه مثبت و منفی هستند (ستاری و خسروی، ۱۳۹۶: ۷–۳۰). ادبیات حماسی هم متاثر از ادبیات رسمی پیش از اسلام و هم متاثر از ادبیات رسمی و عامیانه دوره اسلامی (یعنی زمان تدوین و نگارش آنها) بوده است. احتمالا این دوگانگی در عملکرد آنان می‌تواند به علت ادغام این دو نگرش باشد.

٤. هدف از پژوهش حاضر

انسان‌ها مکان‌هایی که با آنها سروکار دارند را نامگذاری می‌کنند. در نامگذاری‌ها، باورها و اعتقادات توده مردم بسیار تاثیرگذار است. پیش از این نشان داده‌ایم که علیرغم اینکه «دیوها» در دین زرتشت، تقدس‌زدایی شدند، هنوز «دیو» در نام بسیاری از مکان‌های جغرافیایی ایران حضور دارد. این حضور در دو استان شمالی کشور (مازندران و گیلان) بسیار بیشتر از سایر نواحی کشور است (سعادت، ۱۳۹۶: ۲۵–۴۵). در پژوهش حاضر برآنیم تا به توزیع جغرافیایی مکان‌هایی که در آنها واژه «پری» وجود دارد، بپردازیم.

۵. پری و نام‌های جغرافیایی

«پری» به صورت مستقل و همچنین به صورت پیش‌وند یا پسوند در ساختار نام تعدادی از روستاها و عوارض طبیعی (نظیر دره‌ها، رودخانه‌ها و کوه‌ها) ایران وجود دارد که در جدول شماره یک یادداشت شده است. این اطلاعات با استفاده از «پایگاه ملی نام‌های جغرافیایی ایران» متعلق به «سازمان نقشه برداری کشور» گردآوری شده است. در جدول شماره یک نشان داده شده که در کل کشور، در نام ۲۲ روستا، ۲۰ دره، ۲۷ کوه، ۲۱ چشمه، ۱۰ رودخانه، ۱۰ مسیل و ۱ آبشار (در مجموع ۱۱۱ مورد) واژه «پری» به کار رفته است.

جدول ۱: نام آبادی‌ها و عارضه‌های طبیعی ایران که در آنها واژه «پری» به کار رفته است

ردیف	کد	نام عارضه	آوانگاری	عارضه	استان	شهرستا	بخش	دهستان
۱	۳۸۵۱۹	ماه‌پری	Māhpari Da	دره	اردبیل	گرمی	مرکزی	اجارود زی
۲	۱۶۹۹۰	پری خان	Parixān	روستا	اردبیل	مشکین	مرکزی	دشت
۳	۱۷۰۶۳	خاک پری	Xākpari	روستا	اصفهان	فریدونشه	مرکزی	پشتکوه وئی
۴	۳۱۵۱۵	چیاپریخان	Čiyāparixā	دره	ایلام	چرداول	هیلان	زردلان
۵	۳۹۷۲۱	دال پری	Dālpari	روستا	ایلام	دهلران	موسیان	نهرعنبر
۶	۳۱۳۷۷	خان پری	Xānpari	مسیل	ایلام	دره شهر	مرکزی	زرین دشت
۷	۴۱۲۵۱	سیاه پری زار	Seyā Pari	مسیل	ایلام	آبدانان	کلات	مورموری
۸	۳۹۹۴۶	پری اولن	Pariolan	چشمه	آذربایجان	بستان	تیکمه	عباس غربی
۹	۳۹۹۴۶	پری بولاغی	Pari Bulāqi	چشمه	آذربایجان	بستان	تیکمه	سهند آباد
۱۰	۳۹۹۵۱	دره‌پری	Dare-ye Paribol	چشمه	آذربایجان	بستان	تیکمه	سهند آباد
۱۱	۴۰۴۲۳	پری بولاخ	Pari Bulāx	دره	آذربایجان	اهر	هوراند	دودانگه
۱۲	۴۰۳۹۸	پری دره	Pari Dare	رودخانه	آذربایجان	اهر	هوراند	دودانگه
۱۳	۴۴۱۵۰	ماه پری	Māh Pari	رودخانه	آذربایجان	بناب	مرکزی	بناجوی لی
۱۴	۲۴۶۰۲	پری قاخدخ	Pariqāxdex	کوه	آذربایجان	شبستر	صوفیان	رودقات

۱۵	۴۵۳۹۶	پری قولان	Pariqulān	دره	آذربایجان غربی	مهاباد	خلیفان	**منگور شرقی**
۱۶	۴۱۱۷۱	پریخان	Parixān	رودخانه	آذربایجان غربی	ارومیه	صومای ست	**صومای بی**
۱۷	۴۵۴۴۴	پری سیما	Parisimā	کوه	آذربایجان غربی	مهاباد	مرکزی	**آختاچی ی**
۱۸	۴۲۸۳۹	پری گل	Parigol	کوه	آذربایجان غربی	خوی	صفائیه	**سکمن آباد**
۱۹	۴۱۱۸۵	پریخان	Parixān	کوه	آذربایجان غربی	ارومیه	صومای ست	**صومای بی**
۲۰	۴۳۰۲۳	خان پری	Xānpari	کوه	آذربایجان غربی	ماکو	مرکزی	**قلعه دره سی**
۲۱	۴۲۷۳۹	پری	Pari	مسیل	آذربایجان غربی	چالدران	مرکزی	**چالدران بی**
۲۲	۲۸۵۸۹	دال پری	Dālpari	کوه	بوشهر	تنگستان	دلوار	**بوالخیر**
۲۳	۳۲۵۵۷	زردزال پری	Zardzālpari	کوه	تهران	فیروزکوه	ارجمند	**قزقانچای**
۲۴	۲۷۷۶۸	پری آئینی	Parriā'ini	کوه	خراسان جنوبی	سربیشه	مرکزی	**مومن آباد**
۲۵	۴۳۱۸۳	گلپری	Golpari	چشمه	خراسان رضوی	کلات	زاوین	**زاوین**
۲۶	۲۶۲۵۰	پری آباد	Pariyābād	روستا	خراسان رضوی	مشهد	مرکزی	**میان ولایت**
۲۷	۴۱۵۶۴	پری آباد	Pariyābād	روستا	خراسان رضوی	تربت جام	صالح آباد	**صالح آباد**
۲۸	۳۶۵۰۷	چنارپری	Čanārpari	کوه	خوزستان	اندیمشک	الوارگرم ی	**قیلاب**
۲۹	۳۶۵۵۱	سرپری	Sarpari	کوه	خوزستان	مسجد سلیمان	مرکزی	**جهانگیری**
۳۰	۳۰۴۵۷	پری چای	Paričāy	رودخانه	زنجان	ماه نشان	مرکزی	**اوریاد**
۳۱	۲۵۵۲۵	پری	Pari	روستا	زنجان	ماه نشان	مرکزی	**اورباد**
۳۲	۳۳۶۶۳	پریلان	Pareylān	کوه	زنجان	طارم	مرکزی	**آب بر**
۳۳	۳۴۳۰۷	پریخانی	Parixāni	چشمه	سمنان	شاهرود	بسطام	**خرقان**
۳۴	۳۲۵۴۴	پریان	Pariyān	کوه	سمنان	سمنان	مرکزی	**حومه**
۳۵	۳۲۵۴۴	پری‌ورزان	Parivarzān Garc	کوه	سمنان	مهدی	شهمیرزاد	**جاشم**

۳۶	۴۲۴۴۸	پریکان	Parikān	دره	سیستان و ستان	سرباز	سرباز	**سرکور**
۳۷	۴۰۶۷۶	خازپری	Xāzpari	روستا	سیستان و ستان	میرجاوه	لادیز	**چون آباد**
۳۸	۲۴۴۴۷	پرینک	Parink	کوه	سیستان و ستان	کنارک	زرآبد	**زرآباد غربی**
۳۹	۳۰۹۰۳	پری کالک	Parikālak	مسیل	سیستان و ستان	زاهدان	کورین	**شورو**
۴۰	۴۲۱۸۳	خازپری	Xāzpari	مسیل	سیستان و ستان	خاش	نوک آباد	**نازبل**
۴۱	۴۲۱۹۲	خازپری	Xāzpari	مسیل	سیستان و ستان	میرجاوه	لادیز	**چون آباد**
۴۲	۴۲۱۶۰	سیه پری	Siyah Pari	مسیل	سیستان و ستان	میرجاوه	لادیز	**چون آباد**
۴۳	۴۴۴۱۰	کل پری کور	Kolpari Ko	مسیل	سیستان و ستان	سراوران	بم پشت	**بم پشت**
۴۴	۳۳۴۰۶	پری جان	Parijān	چشمه	فارس	نی ریز	آباده ک	**بختگان**
۴۵	۲۴۲۹۸	پریزا	Parizā	کوه	فارس	آباده	مرکزی	**بهمن**
۴۶	۳۵۷۹۵	دره پری	Darrepari	کوه	فارس	اقلید	مرکزی	**خنخشت**
۴۷	۳۶۹۱۳	پری	Pari	چشمه	کردستان	بیجار	چنگ ی	**بابارشانی**
۴۸	۴۵۲۵۵	کانی پری	Kānipari	چشمه	کردستان	سقز	مرکزی	**میرده**
۴۹	۳۰۳۸۹	کانی‌پری‌جان	Kāni Parijānmo	چشمه	کردستان	دیواندره	مرکزی	**قراتوره**
۵۰	۳۶۹۰۴	کانی پریان	Kānipariyā	چشمه	کردستان	دیواندره	مرکزی	**چهل چشمه**
۵۱	۴۵۲۵۵	کانی پریان	Kānipariyā	چشمه	کردستان	سقز	سرشیو	**ذوالفقار**
۵۲	۳۰۳۶۸	کانی پرییان	Kānipariyā	چشمه	کردستان	سقز	امام	**امام**
۵۳	۳۰۴۰۴	براخاص پری	Barāxāspar	چشمه	کردستان	سقز	زیویه	**صاحب**
۵۴	۴۳۴۸۴	پری مانا	Pari Mānā	دره	کردستان	بانه	آرمرده	**پشت آربابا**
۵۵	۳۰۵۰۷	پری مرده	Parimorde	دره	کردستان	سقز	زیویه	**گل تپه**
۵۶	۳۷۰۱۰	دول پریان	Dul-e Pariy	دره	کردستان	دیواندره	مرکزی	**قراتوزه**
۵۷	۴۵۲۲۹	چم کانی	Čam-e Kānip	رودخانه	کردستان	سقز	مرکزی	**میرده**

۵۸	۴۳۳۷۵	چم کانی	Čom-e Kāni I	رودخانه	کردستان	بانه	تنور	**بوئین**
۵۹	۴۵۲۴۳	کانی پری	Kānipari	رودخانه	کردستان	بانه	تنور	**بوئین**
۶۰	۳۷۰۶۳	پری خان	Parixān	کوه	کردستان	دهگلان	مرکزی	**قوری چای**
۶۱	۴۵۴۵۱	تخت پری	Taxt-e Pari	کوه	کردستان	سقز	مرکزی	**سرا**
۶۲	۴۵۵۴۶	کانی پری	Kānipari	کوه	کردستان	سقز	مرکزی	**میرده**
۶۳	۳۰۲۵۳	پریا	Paryā	چشمه	کرمان	راور	مرکزی	**راور**
۶۴	۲۷۴۰۵	پری	Pari	رودخانه	کرمان	کرمان	گلبافت	**کشیت**
۶۵	۳۴۷۳۳	سای پری	Sāypari	کوه	کرمان	کهنوج	مرکزی	**ده کهان**
۶۶	۳۵۳۳۲	کل پری	Kalpari Es	کوه	کرمان	کرمان	شهداد	**سرچ**
۶۷	۳۷۷۶۹	پری	Pari	چشمه	کرمانشاه	سنقر	کلیایی	**سطر**
۶۸	۳۷۷۷۴	پری	Pari	چشمه	کرمانشاه	سنقر	کلیایی	**کیونانات**
۶۹	۳۷۸۶۲	پری	Pari	چشمه	کرمانشاه	کرمانشاه	مرکزی	**بالادربند**
۷۰	۳۷۸۱۲	سراب پریان	Sarāb Pari	چشمه	کرمانشاه	صحنه	دینور	**دینور**
۷۱	۳۷۶۲۹	سراب پیرپری	Sarāb-e Pir	چشمه	کرمانشاه	سنقر	کلیائی	**کیونانات**
۷۲	۳۷۸۴۷	کانی پری	Kānipari	چشمه	کرمانشاه	کرمانشاه	فیروزآباد	**سرفیروزآباد**
۷۳	۳۷۹۲۴	چشمه پرین	Češmepari	دره	کرمانشاه	سنقر	کلیائی	**آگاهان**
۷۴	۳۸۰۳۸	خان پری	Xānpari Mo	دره	کرمانشاه	اسلام رب	مرکزی	**حسن آباد**
۷۵	۲۹۳۱۰	پری وی	Parivey-e Sc	روستا	کرمانشاه	هرسین	مرکزی	**حومه**
۷۶	۲۹۳۰۲	پری وی علیا	Parivey-ye Olyā	روستا	کرمانشاه	هرسین	مرکزی	**حومه**
۷۷	۲۹۱۹۴	پریان	Pariyān	روستا	کرمانشاه	صحنه	دینور	**کندوله**
۷۸	۲۵۷۸۳	پری کدون	Parikedun	روستا	کهگیلویه	بویراحمد	مارگون	**زیلائی**
۷۹	۲۶۳۴۸	سرپری	Sarpari	روستا	کهگیلویه	بویراحمد	مرکزی	**دهدشت**

۸۰	۳۵۹۸۷	پریکدان	Parikedān	کوه	کهگیلویه	بویراحمد	مرکزی	**سررود بی**
۸۱	۳۶۱۰۸	کلاپری	Kolāpari	مسیل	کهگیلویه	بویراحمد	مرکزی	**سررود بی**
۸۲	۳۵۴۲۰	شاپری دی	Šāparišurdi	دره	گلستان	گالیکش	مرکزی	**بنقاق**
۸۳	۱۶۴۲۲	توتی پری زاد	Tutiparizād	روستا	گیلان	لاهیجان	رودینه	**شیرجوشت**
۸۴	۲۸۱۰۴	پریان	Pariyān	چشمه	لرستان	الیگودرز	ززوماهرو	**زز غربی**
۸۵	۳۶۵۶۹	آب پری	Ābpari	دره	لرستان	خرم آباد	پایی	**تنگ هفت**
۸۶	۳۷۹۹۵	پری سورکه	Parisurke Ker	دره	لرستان	دلفان	کاکاوند	**کاکاوند غربی**
۸۷	۳۱۵۳۶	گیژناس‌پری	Gižnāspari	دره	لرستان	سلسله	فیروزآباد	**قلائی**
۸۸	۳۱۳۸۴	پریان	Pariyān	رودخانه	لرستان	کوهدشت	مرکزی	**کوه‌دشت بی**
۸۹	۳۱۳۸۴	پریان	Pariyān	رودخانه	لرستان	کوهدشت	مرکزی	**گل گل**
۹۰	۲۵۹۹۲	پریان ضرونی	Pariyān-e Zar	روستا	لرستان	کوهدشت	مرکزی	**گل گل**
۹۱	۲۵۹۹۲	پریان مینا	Pariyān-e M	روستا	لرستان	کوهدشت	مرکزی	**گل گل**
۹۲	۱۷۴۱۸	پریجان	Parijān	روستا	لرستان	ازنا	چایلق	**چایلق غربی**
۹۳	۲۹۳۰۰	تنگ پری	Tang-e P	روستا	لرستان	دلفان	کاکاوند	**ایتیوند بی**
۹۴	۱۷۴۶۱	چشمه پریان	Češmepari y	روستا	لرستان	الیگودرز	ززوماهرو	**ززغربی**
۹۵	۲۵۹۹۲	کتوله پریان	Kotule Pariy	روستا	لرستان	کوهدشت	مرکزی	**گل گل**
۹۶	۳۶۵۰۵	آب پری	Ābpari	کوه	لرستان	خرم آباد	پایی	**تنگ هفت**
۹۷	۲۸۲۰۶	چشمه پری	Češmepari	کوه	لرستان	دلفان	خاوه	**خاوه جنوبی**
۹۸	۳۸۱۵۲	رگ پری	Ragpari	کوه	لرستان	دلفان	کاکاوند	**ایتیوند بی**
۹۹	۲۸۲۲۷	سرچال پرین	Sarčālparin	کوه	لرستان	سلسله	مرکزی	**قلعه مظفری**
۱۰۰	۳۷۵۶۷	تنگ پری	Tang-e P	مسیل	لرستان	دلفان	کاکاوند	**ایتیوند بی**
۱۰۱	۳۲۹۸۳	پری جینگا	Parijingā	دره	مازنداران	کلاردشت	مرکزی	**کلاردشت‌غر**

۱۰۲	۴۲۲۶۹	آب پری	Ābpari	آبشار	مازندران	نور	مرکزی	**میان بند**
۱۰۳	۳۱۸۶۱	پری	Pari	دره	مرکزی	خنداب	قره چای	**سنگ سفید**
۱۰۴	۳۴۷۶۱	سی پریان	Siparyān	دره	هرمزگان	رودان	مرکزی	**رادهدار**
۱۰۵	۲۶۶۰۷	تم پریان	Tompariyā	روستا	هرمزگان	میناب	توکهور	**توکهور**
۱۰۶	۳۱۷۴۴	پری مرده	Parimorde	دره	همدان	اسد آباد	مرکزی	**سیدجمال ن**
۱۰۷	۳۱۸۱۴	پریدر	Paridar	دره	همدان	ملایر	زند	**کمازان لی**
۱۰۸	۱۶۶۵۸	پریدر	Paridar	روستا	همدان	ملایر	زند	**کمازان لی**
۱۰۹	۱۶۶۵۰	پریدرامامزاده ن	Paridar-e Emāmzādex	روستا	همدان	ملایر	زند	**کمازان لی**
۱۱۰	۳۱۹۰۷	شاپری ی	Šāpariyordi	کوه	همدان	همدان	مرکزی	**الوند کوه ی**
۱۱۱	۳۵۵۴۸	پریادون	Paryādun	دره	یزد	تفت	نیر	**سخوید**

٦. تجزیه و تحلیل آماری فراوانی نام‌های جغرافیایی یافت شده

سی و یک استان کشور حسب قرارگیری آنان از شرق به غرب به ۴ منطقه به شرح زیر تقسیم شد:

الف: سه استان شرقی شامل استان‌های «خراسان شمالی»، «خراسان رضوی» و «خراسان جنوبی».

ب. شش استان «گلستان»، «سمنان»، «یزد»، «کرمان»، «سیستان و بلوچستان»، و «هرمزگان».

ج: چهارده استان «مازندارن»، «گیلان»، «تهران»، «قم»، «البرز»، «اصفهان»، «فارس»، «بوشهر»، «قزوین»، «مرکزی»، «چهار محال و بختیاری»، «کهگیلویه و بویراحمد»، «زنجان» و «خوزستان».

د: هشت استان غربی شامل استان‌های «ایلام»، «لرستان»، «کرمانشاه»، «همدان»، «آذربایجان شرقی»، «آذربایجان غربی»، «کردستان» و «اردبیل».

چهار منطقه «الف»، «ب»، «ج» و «د» به ترتیب ۱۷/۷۱، ۳۸/۶۰، ۲۸/۶۵ و ۱۵/۰۴ درصد از مساحت کشور را شامل می‌شوند. با فرض اینکه مکان‌های جغرافیایی مورد بحث در سطح کشور پراکندگی یکسانی داشته باشد، تعداد مورد انتظار برای هر منطقه برآورد شد. فراوانی مکان‌های «مشاهده شده» در نواحی چهارگانه از شرق به غرب، به ترتیب ۴، ۱۹، ۱۹ و ۶۹ می‌باشد در حالیکه فراوانی «مورد انتظار» بر اساس مساحت برای همین نواحی به ترتیب برابر با ۱۹/۷، ۴۲/۷، ۳۱/۸ و ۱۶/۷ خواهد بود. به وضوح هویدا است که در استان‌های شرقی و غربی تعداد مکان‌ها با نام پری، به ترتیب بسیار کمتر و بسیار بیشتر از تعداد مکان‌های مورد انتظار برای همان نواحی می‌باشد. تجزیه و تحلیل آماری با استفاده از آزمون مربع کای (χ^2) صورت گرفت و نشان داد که تفاوت بین مقادیر مشاهده شده با مورد انتظار در مناطق چهارگانه از نظر آماری بسیار معنی‌داری است (یادداشت ۱). به عبارت دیگر تفاوت‌های ملاحظه شده را نمی‌توان با عامل تصادف توجیه کرد. از این گذشته تجزیه و تحلیل آماری اطلاعات نشان داد که فراوانی مکان‌هایی که نام پری دارند، از شرق به غرب به طور بسیار معنی‌داری افزایش می‌یابد (یادداشت ۲).

در فرهنگ‌های مختلف اعتقاد بر این بوده که نیروی «ایزد بانوان» «عشق و باروری» (به هر نامی که نامیده می‌شده‌اند) بر آب‌ها، رویش گیاهان، فراوانی محصولات و تولد نوزادان تاثیر داشته است (سرکاراتی، ۱۳۷۸: ۱۴؛ افشاری، ۱۳۸۷: ۴۸). در «اوسنه‌های عامیانه» نیز پری‌ها معمولا با چشمه و آب سروکار دارند و اغلب در کنار آنها ظاهر می‌شوند (ستاری و خسروی، ۱۳۹۶: ۷-۳۰). همچنانکه در جدول شماره یک یادداشت شده است، از مجموع ۱۱۱ نام جغرافیایی، ۴۲ نام (حدود ۴۰ درصد) مربوط به رودخانه، چشمه، آبشار و مسیل است که با آب ارتباط مستقیم دارند. با فرض اولیه یکسان بودن فراوانی نام روستا، دره و کوه با فراوانی مکان‌هایی که با آب سروکار دارد، مشخص می‌شود که فراوانی نام «پری» در نام مکان‌هایی که سروکاری با آب دارند، بیشتر از حالت تصادفی است (یادداشت ۳).

۷. تحلیل یافته‌ها

می‌دانیم که «زرتشت» دین خود را به «گشتاسب» شاه کیانی عرضه داشت و پس از اینکه گشتاسب آیین جدید را پذیرفت، زمینه مناسبی فراهم آمد تا آموزه‌های وی در سطح جامعه پراکنده شود (بویس، ۱۳۹۰: ۱۵۳-۱۵۴). امروزه اتفاق نظر وجود دارد که این رویداد میان ایرانیانی که در منطقه شرقی (خراسان بزرگ) می‌زیستند رخ داده است (فرای، ۱۳۷۷: ۵۰-۵۱؛ آموزگار و تفضلی، ۱۳۸۲: ۲۲-۲۵؛ بویس، ۱۳۷۶: ۲۶۴-۲۶۵؛ بویس، ۱۳۹۰: ۵۹-۶۰ و ۲۲۳؛ کریستن‌سن، ۱۳۹۳: ۳-۱۰؛ کریستن‌سن، ۱۳۸۲: ۱۴-۲۴). بنابراین ساکنین خراسان بزرگ (که استان‌های خراسان شمالی، خراسان رضوی و خراسان جنوبی جزیی از خراسان بزرگ بوده) اولین کسانی بودند که تغییر عقیده دادند. پس از اینکه دین زرتشت در بین این مردم ریشه دوانید، به سوی مناطق غربی و جنوبی ایران گسترش یافت و آنان نیز اصلاحات دینی زرتشت را پذیرفتند. در زمان اشکانیان و ساسانیان اوستا جمع‌آوری می‌شود (مشکور، ۱۳۲۵: ۶۲-۶۵) و احتمالا در بخشی از حکومت اشکانیان و مسلم است که در تمامی دوران حکمرانی ساسانیان، دین زرتشت، دین رسمی ایران اعلام شد (مشکور، ۱۳۲۵: ۶۲-۶۵؛ فرای، ۱۳۷۷: ۳۲۰-۳۲۱، ۳۵۰-۳۵۳).

می‌دانیم که مادها و پارس‌ها که به ترتیب در غرب و جنوب ایران می‌زیستند، برای چندین سده، با دولت‌های مقتدری که در بین‌النهرین برسرکار بودند و همچنین با ایلامیان همسایه بودند (دیاکونوف، ۱۳۴۵: ۴۴۷؛ فرای، ۱۳۷۷: ۹۱-۹۳). از این گذشته بومیانی که در مناطق مذکور می‌زیستند نیز برای مدت طولانی با تمدن‌های بین‌النهرین همسایگی داشتند (دیاکونوف، ۱۳۴۵: ۱۳۱). این مجاورت باعث انتقال بسیاری از باورها و اعتقادات بین این، دو نظیر اعتقاد به «ایشتار» در بین مادها، شده است (دیاکونوف، ۱۳۴۵: ۴۵۷). این تاثیر بر باورهایی که به لحاظ مفهومی با یکدیگر مشابهت داشته‌اند، نیز رخ داده و موجب شده است تا این باورها در ذهن افراد جامعه بیشتر ریشه بدواند و از استحکام بیشتری برخوردار شود.

اعتقاد به «الهه‌ی باروری» (خواه او را پری، اینانا یا ایشتار بنامیم) و نقش مثبت آن یکی از مواردی بوده که توده‌ی مردم سخت بدان دلبسته بوده‌اند. این دلبستگی تا بدان حد بوده است که پس از گسترش دین زرتشت و علیرغم اینکه در متون مذهبی پریان نکوهش شدند و به

سختی آماج حملات قرار گرفتند، از بین نرفت. توده‌ی مردم سعی کردند تا در معارضه با «قرائت رسمی دینی» از «جایگاه الهه‌ی عشق و باروری» پیشین، در ادبیاتی که تا حد بسیار زیادی مستقل از ادبیات رسمی بوده، دفاع کنند. به همین دلیل است که در اوسنه‌های عامیانه که توده‌ی مردم آن را روایت می‌کنند، پریان حضوری گسترده و درخور توجه دارند و در اکثریت قریب به اتفاق موارد، در نقش‌های مثبت ظاهر می‌شوند. جالب اینکه همچنانکه اشاره شد، این نقش‌ها یادآور عملکرد پریان در دوران پیش از اصلاحات دینی می‌باشد.

در میان ایرانیان ساکن در غرب ایران پریان موقعیت ممتازی داشتند؛ لذا در نامگذاری بسیاری از مکان‌ها از واژه پری بهره‌برداری کردند. آیین زرتشت در منطقه شرقی ایران پایه‌گذاری شد و از آنجا به سوی غرب و جنوب ایران رفت. بنابراین می‌توان انتظار داشت که دلبستگی توده مردم این ناحیه به آموزه‌های آیین جدید بیشتر از ساکنین نواحی غربی و جنوبی باشد. با دور شدن از خراسان و نزدیک شدن به غرب، توده مردم در مقابل پذیرش نکوهش پریان مقاومت بیشتری نشان دادند. حفظ بیشتر نام روستاها، چشمه‌ها، رودخانه‌ها، مسیل‌ها، دره‌ها و کوه‌هایی که در استان‌های غربی قرار دارند و در آنها واژه پری به کار رفته است، نشان دهنده این مقاومت فرهنگی نانوشته توده مردم در تاریخ است. باقیماندن خاطره مثبت از «پریان» در ایرانیان ساکن مناطق غربی کشور تا بدان حد بوده است که محمد حسین بن خلف تبریزی (۱۳۷۶، ذیل واژه پری) در برهان قاطع، «پری» را «نقیض دیو» تعریف می‌کند.

به جز باقیماندن «پری» در نام شماری از مکان‌های جغرافیایی، می‌توان به نام دخترانی اشاره کرد که در آنها نیز واژه پری حضور دارد. نام‌هایی مانند پری، پریوش، پری‌چهر، پریدخت، پری‌ناز، پری‌رخ، پری‌گل، پریسا، پریسان، پریزاد، پری‌جهان، پری‌جان، پری‌سیما، پری‌گل، پری‌ماه، پری‌مهر، پری‌نوش، پری‌یار، پری‌نام و نازپری برای نامگذاری بر دختران استفاده می‌شده است و امروزه نیز بسیاری از خانواده‌ها برخی از این نام‌ها را بر روی نوزادان دختر خود می‌گذارند.

شایان توجه است که روند کمرنگ شدن نکوهش پریان و به موازات آن پذیرش پریان نزد افکار عمومی، هنوز نیز ادامه دارد. در چند دهه گذشته، در جامعه زرتشتیان ایران، برگزاری «سفره آئینی و نذری» «دختر شاه پریان» علیرغم روی خوش نشان ندادن موبدان به آن در حال افزایش است (مزداپور، ۱۳۸۲: ۱۱۱). پیشینه این سفره به پیش از اسلام می‌رسد. پس از ورود اسلام به ایران، ایرانیانی که تغییر مذهب دادند، به راحتی توانستند با انجام برخی تغییرات در اجرای مراسم، بدون داشتن واهمه از پاسداران رسمی آئین زرتشت، دلبستگی خود به الهه‌ای که برای قرن‌ها در منطقه محبوب بوده و برای مدت‌ها مورد ستایش قرار می‌گرفته است را با انجام مراسم نذری مانند برگزاری سفره «دختر شاه پریان» نشان دهند. اجرای چنین آیین‌هایی باعث شده است که تقدس پیشین پریان درقالب‌های جدید حفظ شود. رواج امروزین این سفره نذری بین زرتشتیان نیز حکایت‌گر عمق نگرش مثبت جامعه ایرانی به «پریان» است.

نتیجه

در «آیین زرتشت» نسبت به «پری» نگرشی بسیار منفی وجود دارد ولی در ادبیات عامه و ادبیات فارسی موضوع به گونه‌ای دیگر است. در پژوهش حاضر توزیع جغرافیایی مکان‌هایی که در آنها واژه «پری» وجود دارد، با استفاده از «پایگاه ملی نام‌های جغرافیایی ایران» متعلق به «سازمان نقشه‌برداری کشور» گردآوری شد. «پری» به صورت مستقل و همچنین به صورت پیش‌وند یا پسوند در ساختار نام ۱۱۱ مکان جغرافیایی ایران (شامل روستا و عارضه طبیعی نظیر دره، رودخانه، کوه) وجود دارد. تجزیه و تحلیل آماری اطلاعات نشان داد که پراکنش به دست آمده تصادفی نبود. فراوانی مکان‌هایی که نام پری دارند، از نواحی شرقی به سمت نواحی غربی کشور افزایش می‌یابد. چون آیین زرتشت در منطقه شرقی ایران پایه‌گذاری شده و از آنجا گسترش به سوی سایر قسمت‌های کشور یافته است، انتظار می‌رود که دلبستگی توده مردم نواحی شرقی به آموزه‌های زرتشت بیش از مردمان نواحی غربی و جنوبی داشته‌اند. از سوی دیگر ساکنین نواحی غربی، ارتباط بیشتری با فرهنگ بین‌النهرین داشته‌اند.

احتمال دارد که همین تفاوت‌ها باعث توزیع غیرتصادفی پراکنش نام‌جاهای پری در کشور باشد.

یادداشت‌ها

۱. $\chi^2=188.0, df=3, P<0.001$

۲. $\chi^2=113.7, df=1, P<0.001$

۳. $\chi^2=9.74, df=1, P=0.002$

منابع

افشاری، مهران (۱۳۸۷). «پری در فرهنگ و ادبیات ایران»، تازه به تازه نو به نو. چاپ دوم، تهران، نشر چشمه، ۴۷-۶۱.

اوشیدری، جهانگیر (۱۳۷۱). **دانشنامه مزدیسنا**. چاپ اول، تهران، نشر مرکز.

آذرفرنبغ و آذرباد (۱۳۸۹). **دینکرد هفتم**. تصحیح و ترجمه محمد تقی راشد محصل. چاپ اول، تهران، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی.

آموزگار، ژاله (۱۳۹۰). «ایزدانی که با سال نو به زمین باز می‌گردند» زبان، فرهنگ و اسطوره. چاپ سوم، تهران، انتشارات معین، ۳۹۴-۴۰۵.

آموزگار، ژاله؛ تفضلی، احمد (۱۳۸۲). **اسطوره زندگی زرتشت**. چاپ پنجم، تهران، نشر چشمه.

بویس، مری (۱۳۷۶). **تاریخ کیش زرتشت**. ترجمه همایون صنعتی زاده، ج ۱، چاپ دوم، تهران، انتشارات توس.

-- (۱۳۸۶). **فهرست واژگان ادبیات مانوی در متن‌های پارسی میانه و پارتی**. ترجمه امید بهبهانی و ابوالحسن تهامی. چاپ اول، تهران، انتشارات بندهش.

-- (۱۳۹۰). **آیین زرتشت. کهن روزگار و قدرت ماندگارش**. ترجمه ابوالحسن تهامی، چاپ چهارم، تهران، انتشارات نگاه.

بهار، مهرداد (۱۳۸۹). **پژوهشی در اساطیر ایران**. چاپ هشتم، تهران، انتشارات آگه.

بهار، مهرداد؛ اسماعیل‌پور، ابوالقاسم (۱۳۹۳). **ادبیات مانوی**. چاپ اول، تهران، نشر کارنامه.

پایگاه ملی نام‌های جغرافیایی ایران (تیر ماه۱۳۹۷). متعلق به «سازمان نقشه برداری کشور» (http://gndb.ncc.org.ir/Pages/Search.aspx?d=quf8NKN2Rd99y1GbrpJz4egZgXu7jiEB&r=i1k2tofu)

خرده اوستا (۱۳۸۷). تفسیر و ترجمه ابراهیم پورداوود. چاپ سوم، تهران، انتشارات دنیای کتاب.

دیاکونوف، ا.م (۱۳۴۵). **تاریخ ماد**. ترجمه کریم کشاورز، چاپ اول، تهران، بنگاه ترجمه و نشر کتاب.

رحمانیان، داریوش (۱۳۷۹). **افسانه‌های لری**. چاپ اول، تهران، نشر مرکز.

ژیران، ف؛ لاکومه، ک؛ دلاپورت، ل (۱۳۷۵). **اساطیر آشور و بابل**. ترجمه ابوالقاسم اسماعیل‌پور. چاپ اول، تهران، انتشارات فکرروز.

ستاری، رضا؛ خسروی، سوگل (۱۳۹۶).« بررسی مشابهت‌های پری و زن جادو در منظومه‌های حماسی پس از شاهنامه». متن پژوهی ادبی، سال ۲۱، شماره ۷۴، صص ۷-۳۰.

سرکاراتی، بهمن (۱۳۷۸). «پری، تحقیقی در حاشیه اسطوره شناسی تطبیقی»، سایه‌های شکار شده. چاپ اول، تهران، نشر چشمه، ۱-۲۵.

سعادت، مصطفی (۱۳۹۶). «پراکنش غیرتصادفی مکان‌های جغرافیایی ایران که در نام آن‌ها «دیو» وجود دارد». **دو** فصلنامه فرهنگ و ادبیات عامه. دوره ۵، شماره ۱۵: ۲۵-۴۵.

شایست ناشایست (۱۳۶۹). تصحیح و ترجمه کتایون مزداپور، چاپ اول، تهران، انتشارات علمی فرهنگی.

صراف، محمدرحیم (۱۳۸۴). **مذهب قوم ایلام**. چاپ اول، تهران، سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاهها (سمت).

فرای، ریچارد نلسون (۱۳۷۷). **میراث باستانی ایران**. چاپ پنجم، تهران، شرکت انتشارات علمی و فرهنگی.

فرنبغ دادگی (۱۳۹۰). **بندهش**. تصحیح و ترجمه مهرداد بهار، چاپ چهارم، تهران، انتشارات توس.

فریزر، جیمز جرج (۱۳۹۷). **شاخه‌ی زرین**. ترجمه کاظم فیروز، چاپ یازدهم، تهران، انتشارات آگاه.

کریستن‌سن، آرتور آمانوئل (۱۳۸۲). **مزداپرستی در ایران قدیم**. ترجمه ذبیح الله صفا، چاپ پنجم، تهران، انتشارات هیرمند.

-- (۱۳۹۳). **کیانیان**. ترجمه ذبیح الله صفا، چاپ هشتم، تهران، شرکت انتشارات علمی فرهنگی.

لیک، گوندولین (۱۳۸۵). **فرهنگ اساطیری شرق باستان**. ترجمه رقیه بهزادی، چاپ اول، تهران، انتشارات طهوری.

محجوب، محمدجعفر (۱۳۹۳). **ادبیات عامه ایران**. چاپ پنجم، تهران، نشر چشمه.

محمدحسن بن خلف تبریزی (۱۳۷۶). **برهان قاطع**. ج۱، تصحیح محمد معین، چاپ ششم، تهران، انتشارات امیرکبیر.

مزداپور، کتایون (۱۳۸۲). **زرتشتیان**. چاپ اول، تهران، نشر دفتر پژوهشهای فرهنگی.

مشکور، محمدجواد (۱۳۲۵). **گفتاری درباره دینکرد**. چاپ اول، تهران، انتشارات سپند.